

ΥΔΩΡ - Η ΕΛΕΥΣΗ

ΧΑΛΥΒΔΟΚΥΑΝΑ ΚΙ ΑΛΑΦΡΙΑ, ΑΠΟ ΑΝΕΜΟ ΣΠΙΡΩΓΜΕΝ' ΑΝΑποδο, ἀλλ' ἄνεμο ἀπόσιγο, ἄνεμο ἀργοσάλευτο, τὰ κύματα ἔρρεαν τῆς θάλασσας τῆς Ἀδριατικῆς στήν αὐτοκρατορική νηπομπή ἐνάντια, ἐνῶ δοιακίζονταν τὰ καράβια πρὸς τοῦ Βρινδησίου τὸ λιμάνι κάνοντας τοὺς γηλόφους τῶν ἀκτῶν τῆς Καλαβρίας νὰ ῥχονται ὀλοένα πιὸ σιμά τους, τώρα ποὺ ἡ ἡλιόφαιδρη (θάνατο μολονότι προσιωνίζουσα) ἐρημία τοῦ πόντου παραχωροῦσε τὴ θέση της στὴ μακάρια εὐφροσύνη τῆς ἀνθρώπινης δράσης, καθὼς οἱ γαληνοστιλβωμένες ἀπ' τὴν παρουσία ἀνθρώπων καὶ τὴ γειτονία τους μὲ κατοικημένη χώρα ροῦς τῶν ὑδάτων ἐπανδρώθηκαν μὲ λογῆς-λογῆς ἄρμενα, μὲ πλοῖα λόγου χάρη, ποὺ ὀρμίζονταν κι ἐκεῖνα στὸ λιμάνι, ὅπως καὶ μὲ πλοῖα ποὺ ξεπελαγίζαν, τώρα, ποὺ ὅλα τὰ φαροκάικα εἶχανε κιόλας κάνει μὲ τὰ καφεδιά πανιά τους κάθο ἀπ' τοὺς μικροὺς μώλους τῶν χωριῶν κι ἀπὸ τ' ἀραξοδόλια τ' ἀσφαλὴ καὶ τὰ σίγουρα ὀλάκερης τῆς ἀσπρουδερῆς ἀκτογραμμῆς γιὰ νὰ φέρουνε τὴ βραδινὴ φαριά, τώρα τὸ νερὸ κόντευε νὰ γίνεῖ σὰν τὸν καθρέφτη ἴσιο· πέρλες σπαρμένο τ' ὄστρακο —πάνω— τ' ἀνοιχτὸ τ' οὐρανοῦ ἔπесе τὸ βράδυ τὴ μυρουδιά τοῦ καμένου ξύλου ἀπὸ τὰ κουμέλα τὴν ἐπαῖρναν κάθε τόσο στὰ φτερά τους οἱ ἦχοι —μιά-δυὸ σφυριὲς πὲς ἢ καὶ κανὰ τελάλημα—, οἱ ἦχοι τῆς ζωῆς τὴν παῖρναν καὶ τὴν πηγαῖναν πέρα, πέρα ἀλάργα.

Ἀπὸ τὰ ἐφτά ψηλόχτιστα πλεούμενα, ποὺ κάνανε κονβόγιο, τὸ πρῶτο μοναχὰ καὶ τὸ στερνὸ, δυὸ —μὲ ἔμβολα στήν πλώρη τους— λυγερὲς πεντήρεις, ἀνήκανε στὴ δύναμη τοῦ στόλου τοῦ πολεμικοῦ τ' ἄλλα πέντε, πιὸ δυσκίνητα καὶ πιὸ ἐπιβλητικά, μὲ δέκα καὶ δώδεκα σειρὲς κουπιὰ, διακρίνονταν ἀπ' τὴν πομπώδη καὶ σύμφωνη μὲ τὸ ὕφος

τῆς Αὐλῆς τοῦ Αὐγούστου κατασκευή τους, καί πάνω στο μέσαῖο, τὸ μεγαλοπρεπέστερο ὅλων, μὲ τὴν καρένα του μπρούντζινη νὰ στραφταλίζει, νὰ στραφταλίζουν κι οἱ λιονταροκεφαλές μὲ τοὺς χαλκιάδες κάτω ἀπὸ τὴν κουपाστή, μὲ βέντα καὶ ξάρτια πολύχρωμα σημαδεμένα, πάνω στο μέσαῖο καὶ κάτω ἀπ' τὰ καταπόρφυρα πανιά του εἶχε στηθεὶ ἑορταστικό, λαμπρὸ καὶ μέγα τοῦ Καίσαρα τὸ ἀντίσκηνο. Στὸ δὲ ἀμέσως ἐπόμενο πλοῖο ἐπάνω βρισκόταν ὁ ποιητὴς τῆς Αἰνείαδας μὲ τὸ σημάδι χαραγμένο τοῦ θανάτου ἀπάνω στὸ μέτωπό του.

Ἑρμαιο στὰ νύχια τῆς ναυτίας, ἡ ἀπειλή της νὰ τὸν κρατάει σὲ ἔνταση μονίμως, ὅλη μέρα δὲν εἶχε κὰν τολμήσει νὰ σαλέφει, πλὴν ὅμως, ἀγκαλὰ δεμένος στὸ κλινάρι, πού 'χε γι' αὐτὸν εἰδικὰ στηθεὶ στοῦ καραβιοῦ τὴ μέση, τὸν ἔνωθε τὸν ἑαυτό του ὁλοένα πιὸ πολὺ ἢ, μᾶλλον, τὸ κορμί του ἔνωθε καὶ τὴ ζωὴ τοῦ κορμιοῦ του, πού ἀπὸ πολλὰ χρόνια τώρα δὲν ἤξερε ἂν ἦτανε πιά δικό του... τὸ 'νωθε σὰ θύμηση μοναδικὴ ὕστερα ἀπὸ ἀγγιγμα, ὕστερ' ἀπὸ θωπεία, σὰν ἀνάμνηση τὸ 'νωθε τῆς ξαφνικῆς μέσα του ἀνακούφισης τὴ στιγμή πού πλησιάζανε τὴν πιὸ εὐλίμενη ἀκτὴ, σὰ φουσκονερίᾳ τὸ 'νωθε, κι ὁ πλημμυρώδης αὐτὸς κάματος, ὁ καταπραῖντικός, θὰ μπορούσε καὶ νὰ 'ταν ὁ τέλειος ὁλθός, ἐάν, παρὰ τὴν ἱαματικὴ δύναμη τῆς αὔρας τῆς θαλάσσιας, δὲν τὸν εἶχε ξαναπιάσει ἐκεῖνος ὁ βήχας καὶ ἡ στὸν καθεβραδινὸ πυρετὸ ὀφειλόμενη, στὸν καθεβραδινὸ φόβο ἀποδιδόμενη ἀτονία. Ξαπλωμένος ἐκεῖ... τῆς Αἰνείαδας, λοιπόν, ξαπλωμένος ἐκεῖ ὁ ποιητὴς... ὁ Πόπλιος Βιργίλιος Μάρων ξαπλωμένος ἐκεῖ μὲ τῆς συνειδήσῃς του τὰ νερά ὁλοένα ν' ἀναλιγώνουν κι ὁλοένα νὰ φυραίνουν, ντροπιασμένος μᾶλλον γιὰ τὴν ἀπορία βοηθείας, ἀγαναχτισμένος πάλι γιὰ τούτῃ του τὴν εἰμαρμένη, τὴ μαργαριταρένια ἀτένιζε στρογγυλάδα τοῦ ὄστρακου οὐρανίου: γιατί νὰ ἐνδώσει στὴ φορτικὴ ὀχλήση τοῦ Αὐγούστου;... γιατί νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἰδέα νὰ ἐπισκεφτεῖ τὴν Ἀθήνα;... — πέταξε, λοιπόν, ἡ ἐλπίδα ὅτι ὁ θεῖος, ὁ ἱλαρὸς τοῦ Ὀμήρου οὐ-

ρανός θα εὐνοοῦσε τὴ σύνδεση τῆς Αἰνειάδας, πέταξε κάθ' ἐλπίδα γιὰ τὴ δίχως σύνορα νέα ζωὴ ποὺ θ' ἄρχιζε μετὰ, ἡ ἐλπίδα γιὰ μιὰ ζωὴ ἐλεύθερη ποιήσεως, γιὰ μιὰ ζωὴ ἀπαλλαγμένη τέχνης, γιὰ μιὰ ζωὴ φιλοσοφίας τε καὶ ἐπιστήμης στοῦ Πλάτωνος τὴν πόλη, πέταξ' ἡ ἐλπίδα νὰ τοῦ ἐπιδαφιλευθεῖ ἡ χάρις νὰ πατήσῃ κάποτε τὴ γῆ τῆς Ἰωνίας, πέταξε, ἄχ, πέταξε ἡ ἐλπίδα ὅτι θὰ γνωρίσει κάποτε τῆς γνώσης τὸ θαῦμα κι ὅτι θὰ γιατρευτεῖ μὲ τὴ γνώση καὶ μέσα στὴ γνώση. Μὰ γιατί εἶχε παραιτηθεῖ; Μὲ τὴ θέλησή του, οἰκειοθελῶς παραιτήθηκε; Ὅχι! ἦταν κάτι σὰν προσταγὴ τῶν ἀκαταμάχητων δυνάμεων τοῦ βίου, ἐκείνων τῶν ἀκαταμάχητων δυνάμεων τῆς μοίρας ποὺ ποτὲ δὲ γίνεται νὰ σθῆσουν τελείως, ποὺ ἀκόμα κι ἂν κατὰ καιροὺς χαθοῦν —ἀόρατ' ἀνήκουστα— κάτ' ἀπ' τὴ γῆς, ἐντούτοις εἶν' ἀδιάλειπτα παροῦσες μὲ τὴ μυστηριώδη ἀπειλὴ ἀκέρια τῶν δυνάμεων ἐκείνων, ποὺ κανεῖς δὲ μπορεῖ ν' ἀποφύγει, ὅπου κανένας δὲ μπορεῖ νὰ μὴν ὑποταχτεῖ· ἦταν τῆς μοίρας γραπτό. Εἶχε ἀφεθεῖ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ ἡ μοίρα, κι ἡ μοίρα τὸν ἐπῆγε ὡς τὸ τέρμα. Ἀλλὰ μήπως, ὅμως, δὲν ἦταν ἔτσι ἡ μορφὴ τοῦ βίου του; Σάμπως εἶχε ζήσει ἄραγε ποτέ του διαφορετικά; Μήπως τ' ὄστρακο, ἀλήθεια, τὸ οὐράνιο μὲ τὰ μαργαριτάρια, μήπως ἡ θάλασσα ἡ ἑαρινή, μήπως τὸ τραγούδι τῶν βουνῶν καὶ τ' ἄλλο τραγούδι ποὺ τοῦ πόναγε τὰ στήθη, μήπως οἱ ἤχοι ἀπ' τὸν αὐλὸ τοῦ θεοῦ σήμαναν ποτέ γι' αὐτὸν ἄλλο τι ἔξὸν ἀπὸ μεμονωμένες περιπτώσεις, ποὺ ὡς ἄλλα δοχεῖα τῶν σφαιρῶν ἤθελαν νὰ τὸν —κάθε φορά— ἀναρπάσουν εὐδὺς καὶ νὰ τὸν πᾶνε στὸ ἄπειρο; Ἀγκρίκοις ἐκ γενετῆς, ἄνθρωπος ποὺ ἀγαπᾷ τὴν εἰρήνην τῆς ἐπίγειας ζωῆς, ἄνθρωπος ποὺ θάν τοῦ ταίριαζ' ἀπόλυτα μιὰ λιτὴ καὶ στέρια ζωὴ στοὺς κόλπους μέσα τῆς κοινωνίας τοῦ χωριοῦ, ἄνθρωπος ποὺ ἡ ἴδια του ἡ καταγωγὴ θὰ εἶχε ἀποφασίσει νὰ τοῦ ἐπιτρέφει νὰ μείνῃ, νὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ νὰ μείνῃ, καὶ πού, σὲ μοίρα ὑπείχοντας ἀνώτερη, δὲν τοῦ ἔχε μήτε νὰ φύγῃ ἐπιτρέφει ἀπ' τὴν πατρίδα του, μήτε νὰ μείνῃ ἐκεῖ· ἐξοστρακίσῃ τὸν εἶχε, διώξῃ τὸν

εἶχε ἡ μοῖρα του ἀπὸ τὸ Κοινόν, ἀπὸ τὴν κοινότητα: τὸν εἶχε ἐξορίσει στὴν πιὸ γυμνή, στὴν πιὸ τρομερή καὶ στὴν πιὸ ἄγρια μοναξιά τοῦ ἀνθρώπινου τσούρμου, τὸν εἶχε κυνηγήσει ἀπ' τὴν ἀπλότητα τῆς ρίζας του καὶ τὸν εἶχε φτάσει πέρα μακριά, στὴν ποικιλία ποὺ στιγμὴ δὲν παύει νὰ διπλώνεται καὶ νὰ πτυχώνεται, κι ὅποτε συνέβαινε νὰ μεγαλώνει σὲ μῆκος κάτι (μ' αὐτὸν ἐκεῖ τὸν τρόπο) ἢ σὲ πλάτος, δὲν ἦταν ἄλλο παρὰ ἡ ἀπόσταση ἀπ' τὴν πραγματικὴ ζωή, μιᾶς κι αὐτὴ ἦταν ἡ μόνη ποὺ μεγάλωνε στ' ἀλήθεια: μέχρι τὰ ὅρια τῶν χωραφιῶν του εἶχε ἀπλῶς περπατήσει, τοῦ βίου του ἀπλῶς τὸ περιθώριο εἶχε ζήσει ὁ ποιητής· στασιὸ δὲν εἶχε, δὲν ἔβρισκε στασιὸ, ἔφευγε τὸ θάνατο, τὸ θάνατο ἐγύρευε, ἐγύρευε τὸ ἔργο, τὸ ἔργο τό'φευγε, ἐρωτάρης ναί, ξεφωλεμένος πάλι, πλάνητας τῶν παθῶν τοῦ μέσα καὶ τοῦ ἔξω κόσμου, τῆς ζωῆς του τῆς ἴδιας μουσαφίρης. Καὶ σήμερα, στὸ τέλος σχεδὸν τῶν δυνάμεών του, στὸ τέλος τοῦ φευγιοῦ του, στῶν ἀναζητήσεών του τὸ τέλος, πολεμήσαντας ἐντός του κι ἔχοντας πάρει τὴν ἀπόφαση ὅτ' εἶναι ἔτοιμος γιὰ τὸν ἀποχαιρετισμό, μέσα του πολεμήσαντας γιὰ χάρη αὐτῆς τῆς ἐτοιμότητος κι ἔτοιμος νὰ πάρει ἐπάνω του τὴν ἐσχατὴ αὐτὴ μοναξιά καὶ νὰ περπατήσει τὸ μέσα του δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς σ' αὐτήν, σήμερα ἡ μοῖρα, τώρα δηλαδή, μ' ὅλη της τὴ βία ἡ μοῖρα καὶ μ' ὅλην της τὴν ἰσχὺ τὸν εἶχε γι' ἄλλη μιὰ φορὰ κουρσέφει, τοῦ 'χε γι' ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπαγορεύσει τὴν ἀπλότητα τῆς ρίζας του, τὴν ἀπλότητα τῆς μέσα του ζωῆς, τὸν εἶχε βγάλει πάλι ἔξω ἀπ' τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς, τὸν εἶχε ρίξει ξανά στὸ στρατὶ τῆς ποικιλίας τοῦ ὄξω κόσμου, τὸν εἶχε ἀκόμα μιὰ φορὰ πετάξει στὸ κακὸ πού 'χε σκιάσει ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του, ναί, σήμερα ἦταν σὰ νὰ τοῦ 'χε στερήσει ἡ μοῖρα ἄλλη μιὰ μοναδικὴ λιτότητα: τὴ λιτότητα ὅχι τοῦ θανάτου, μὰ τὴ λιτότητα τοῦ πεθαμοῦ. Ἀπὸ πάνω του οἱ ἀντένες κρῶζαν στὰ σκοινιά κι ἀνάμεσά τους τὰ πανιὰ μουγκοβολοῦσαν μαλακά... ὁ ποιητής ἄκουγε, ἄκουγε τὸ γλιστερὸ ἀφρὸ τῶν νερῶν τῆς καρένας καὶ τ'

ἀσημένιο περίχυμα πού τινάζόταν πέρα, ὅποτε βγαῖναν ἔξω στὸν ἀέρα τὰ κουπιά... ἄκουγε τὸ βαρὺ τρίξιμό τους στὶς σκαρμοφωλιές καὶ τὸν κρότο πού ἔκαναν, σὰν κόβαν τὸ νερὸ νὰ μποῦνε πάλι μέσα, ἔνιωθε τὸ ἀπαλό, τὸ σύμμετρο ὀρτσάρισμα τοῦ καραβιοῦ στὸ ρυθμὸ πού τοῦ ἔδιναν οἱ ἑκατὸ κι ἄλλοι ἑκατὸ κι ἀκόμα ἄλλοι τόσοι κουπολάτες, ἔβλεπε τὴν ἀκτὴ ἀσπρισμένη νὰ γλιστράει μὲ ἀφρούς μπροστὰ στὰ μάτια του, καὶ σκέφτηκε τ' ἄλυσωμένα, τὰ βουβὰ κορμιὰ τῶν δούλων μὲς στὸ ὑγρὸ καὶ κρυγερό — πού σὲ ξεκούφαινε —, στὸ βρομερὸ μέσα κάτεργο τοῦ πλοίου. Αὐτὸ τὸ ὑπόκωφο, αὐτὸ τὸ ἀσημένιο κατέβασμα τῶν κουπιῶν στὸ νερὸ ἔφτανε πάνω σὰν ἦχος ἀπὸ τὰ δύο — τὸ μπροστὰ καὶ τὸ ἐπόμενο —, ἀπὸ τὰ δύο γειτονικὰ καράβια κι ἔμοιαζε ἡχῶ πού ἐπαναλαμβάνόταν σ' ὅλες τὶς θάλασσες κι ἀντίλαλοῦσε σὲ ὅλες τὶς θάλασσες, γιατί ἔτσι δουλεύουν παντοῦ τὰ καράβια, ὅταν εἶναι φορτωμένα μ' ἀνθρώπους, φορτωμένα μὲ ὅπλα, φορτωμένα καλαμπόκι καὶ στάρια, φορτωμένα μάρμαρο, λάδι, κρασί, μπαχαρικά, μετάξι, φορτωμένα μὲ σκλάβους, ἔτσι γίνεται παντοῦ καὶ πάντα μὲ τὴ ναυτιλία πού ἀνταλλάσσει κι ἐμπορεύεται ἀγαθὰ, ἔτσι γίνεται μὲ τὴ ναυτιλία, μὲ τὴ ναυτιλία: μὴν ἀπὸ τὶς χειρότερες ἀχρειότητες τοῦ κόσμου. Σὲ τοῦτα τὰ καράβια τὸ φορτίο δὲν ἦταν ἐμπορεύματα, ἦταν πηγαδόστομοι αὐλικοί, καταχανάδες: ὅλο τὸ πίσω — μέχρι τὴν πρύμνη — μέρος τους τό ἔχανε πιάσει οἱ αὐλικοί, τὸ εἶχαν καταλάβει μεριμνώντας γιὰ τὴ διαίτά τους... ἀπ' τὸ πρωὶ-πρωὶ κιόλας ἄκουγες τὸν ἀντίλαλο ἀπὸ τὶς χαφιές, ἀπ' τὸ ξεκοκάλισμα, στιγμὴ δὲν ὑπῆρξε νὰ μὴ φισκάρει ἡ τραπεζαρία ἀπὸ φαγοποτιστὲς πού παραφυλάγανε πότε θ' ἀδειάσει κανὰ τρίκλινο, πού παραμόνευαν μαζὶ καὶ μ' ἄλλους συλλιμαχτάδες πότε θὰ χμιζαν, πού ξερογλείφονταν πότε ἐπιτέλους θέλανε ἀπλώσει κι αὐτοὶ τὴν ἀρίδα τους ἐκεῖ ν' ἀρχίσουν — ἄλλοι τους πρώτη δόση, ἄλλοι ξανά — προμπούκι καὶ τσιμπούσι: οἱ ὑπηρέτες, ἀλαφροπάτητοι, κομποί, φανταχτερὰ ντυμένοι, κάμποσοι ἀνάμεσά τους καὶ γανημύδηδες νιούτσικοι, πού

τώρα όμως είχαν ιδρώσει και ξανάφει, ούτε ανάσα δὲν
 πρόφταιναν καλὰ-καλὰ νὰ πάρουν, ὁ δὲ μόνιμα γελαστού-
 δικος ἐπιστάτης τους, μὲ βλέμμα κρύο στὴν ἄκρη τοῦ μα-
 τιοῦ καὶ τὴν παλάμη του προτεταμένη εὐγενικὰ μπὰς κι
 ἀγρέφει φιλοδώρημά τι, τὴ μία ἔστελνε τοὺς μείρακες ἀπὸ
 ἴδῳ, τὴν ἄλλη τοὺς ἔστελνε ἀπὸ κεῖ, μὰ τὰ σκαλιὰ κα-
 τὰστρωμα-ἀμπάρι τὰ κουτροβαλανεβοκατέβαινε κι ἐλό-
 γου του, γιατί κοντὰ σ' αὐτοὺς ποὺ χάβανε, ἔπρεπε νὰ νοια-
 στεῖ καὶ γιὰ —ὁ ἀριθμὸς τους μπόλικος— κεινοὺς ποὺ
 μοιάζαν νὰ τὴν ἔχουν ἀπ' ὥρα τηλωμένη καὶ τώρα εὐ-
 φραινόσαντε μὲ τρόπους ἄλλους... κάμποσοι εἶχανε ἀπιθῶσει
 τὰ χέρια στὴν κοιλιὰ ἢ τὰ ἔχανε πλεγμένα πίσω καὶ κόβαν
 βόλτες, κάμποσοι ἄλλοι συζητούσανε κουνώντας πόδια-χέ-
 ρια, ἐνιοὶ τινες τρίτοι εἶχανε γεῖρει στ' ἀνάκλιντρα νὰ
 —ροχαλίζουντας— τὸν πάρουν λίγο καὶ κάτι ἄλλοι πάλι
 εἶχαν στρωθεῖ στοὺς πεσσούς... ὅλοι ἐτοῦτοι νὰ πρέπει νὰ
 βρίσκουν περιποίηση καὶ κατευνασμὸ τῶν παθῶν τους μὲ
 τίς μικρὲς μπουκίτσες, ποὺ τοὺς ἐπροσφέρονταν πάνω σὲ
 μεγάλες ἀσημένιες πιατέλες σ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ κατα-
 στρώματος, ξαναθυμίζοντάς τους ἓνα εἶδος πείνας ποὺ
 ἀνὰ πάσα στιγμὴ ἀνανεωνόταν, ξαναθυμίζοντάς τους ἓνα
 λίμασμα, ἢ ἔκφραση τοῦ ὁποίου εἶχε χαραχτεῖ σ' ὅλων
 τους καθαρά, σ' ὅλων τους εὐανάγνωστα τίς φάτσες, καὶ
 στῶν τροφαντῶν τίς φάτσες πάνω καὶ στῶν ισόλιανων, καὶ
 στῶν χασομέρηδων καὶ στῶν τρεχάτων, καὶ στῶν περιπλα-
 νώμενων τίς φάτσες ἀλλὰ καὶ στῶν ἀραχτῶν, καὶ στῶν
 συνέχεια ξύπνιων καὶ στῶν ἤδη κοιμισμένων, ἢ ἔκφραση
 τῆς βουλιμίας χαραγμένη μὲ καλέμι ἢ καμωμένη ἀπλῶς
 μὲ ζουπηξιά, ἔκφραση βαθιά ἢ μόλις ὅσο ποὺ νὰ φαίνεται,
 ἔκφραση ἐπιφανειακὴ, κακιασμένη ἢ καλόκαρδη, λυκίσια,
 ἀλεπουδίσια, γατίσια, παπαγαλίσια, ἀλογίσια, καρχαρίσια,
 ἀλλὰ εἴτε ἔτσι εἴτ' ἄλλιῶς εἴτε παραλλιῶς, ἢ ἔκφραση
 παρέμενε πάντα ἴδια, παρέμενε ἔκφραση ἀπόλαυσης φρι-
 χτῆς, ἔκφραση σάμπως μέσα στὴν ἴδια της τὴν ὑφὴ φυλα-
 κωμένη, ἔκφραση ἀλλόφρενη πλεονεξίας, ἔκφραση βουρ-

λισμένη από παζαρέματα αγαθών, χρυσαφιού, πόστων και αξιωμάτων, έκφραση μανισμένη απ' την ακοίμητη, απ' την ακάματη ρύμη, απ' την καματερή αδράνεια του χτημιώνα. Όπου κι αν έκοίταγες, όλο και θά 'ταν κάποιος που θά 'χωνε κάτι στο στόμα του, παντού έφούσκωνε ο άρπαγμός, παντού άθγάτιζε τὸ ταμάχι, τὸ ταμάχι τὸ ἄρριζο πού, όμως, ἦταν έτοιμο νά ριζοβολήσει, νάν τὰ κρυφοχάφει όλα, όπου μὲ τὸ σιάρισμα ὁ άχνός του άπλοτρεμόπαιζε πάνω απ' τὴν κουβέρτα, αλλά πού δέν έσθηνε έντελώς, ούτε και νά κατακάτσει μπορούσε: ολάκερο τὸ πλοίο ἦτανε τυλιγμένο στὴν άκόρεστη βουλιμία. Μὰ τὸ άξίζανε, άχ, νά τούς —κάποιος κάποτε— παρουσιάσει σωστά, νά τούς παραστήσσει ὅπως ἦτανε! Νά τούς άφιερωνεῖ θά 'πρεπε ένας ὕμνος ὑπὲρ τῆς βουλιμίας! Άλλά σέ τί θά ωφελοῦσε κάτι τέτοιο;! — τίποτα δέ μπορεῖ ὁ ποιητής, κανένα κακὸ δέν δύναται ὁ ποιητής νά γιατρέψει τὸν ποιητὴ τὸν άκοῦνε μόνο όταν δοξάζει τὸν κόσμο, ποτὲ όταν τὸν παρουσιάζει ὅπως εἶναι. Κι άφοῦ μόνο τὸ φέμα άναγνωρίζεται και ποτὲ ἡ γνώση, πῶς θά μπορούσε έπειτα νά ὑποτεθεῖ για τὴν Αἰνειάδα ὅτι θά 'πρεπε νά 'χε έγγραφεῖ ὑποθήκες για μίαν άλλη, μεγαλύτερη, πλατύτερη έπιρροή; "Ολοι, άχ, όλοι τὴν έπαινοῦν τὴν Αἰνειάδα, γιατί ὅτιδήποτε εἶχε γράφει ὁ Βιργίλιος εἶχε τύχει έπαίνου καθολικοῦ, έπειδὴ ὄχι μόνο ὅ,τι ξεσήκωσ' ὁ κόσμος ἀπὸ αὐτήν, διαβάζοντάς την, ἦτανε τὰ εὐχάριστα πράγματα, αλλά και έπειδὴ ούτε κίνδυνος ὑπῆρχε ούτε προοπτική ποτὲ ν' άκουστοῦν κι ἐδῶ προτροπές, συμβουλές, παραινέσεις· ὁ κόσμος, άχ, ὁ κόσμος τὸν εἶχαν έμποδίσει τὸν Βιργίλιο και νά ξεγελαστεῖ άτός του και νά τότε ξεγελάσουν άλλαι, τὸ ἤξερε ὁ Βιργίλιος πολὺ καλά ἐτοῦτο τὸ κοινό, τὸ κοινὸ πού σέβεται τὴ βαριά, τὴ γνήσια, τὴν πάσχουσα για γνώση δουλειά τοῦ ποιητῆ τόσο μὰ τόσο λίγο, ὅσο και τὴν πικραδόφυχη, τὴν πικρόβαρη δουλειά τῶν έρετῶν... ἐτοῦτο, ναί, ἐτοῦτο τὸ κοινὸ πού ζυγίζει έντός του τὴ μιὰ ὅσο άκριβῶς και τὴν άλλη: προσήκουσα —λέει— εἰσφορὰ άπλῶς για τὸν επικαρπωτή, ἡ ὁποία εἰσπράτ-

τεται ὡς ἀπόλαυση προσόδου, κι ἔξω ἀπ' τὴν πόρτα! Γιατὶ —ἐπ' οὐδενί!— μὴ νομιστεῖ ὅτι ὁ ποιητὴς ὁλόγουρά του εἶχε μονάχα παράσιτα πού χαφτοτρῶγαν καὶ χαραμοφαῖζονταν, μολονότι ὁ Αὐγουστος ἦταν ὑποχρεωμένος ν' ἀνέχεται στὸ περιβάλλον του ὄχι καὶ λίγους ἀπὸ δαύτους· ὄχι, ὄχι, πολλοὶ ἀνάμεσά τους εἶχαν ἤδη κατορθώσει πράγματα καὶ μνείας ἄξια καὶ τιμῶν, ἀλλ' ἀπ' αὐτὸ πού, ὑπὸ ἄλλες ἐννοεῖται συνηθῆκες, κανονικὰ ἦσαν, τώρα, λόγῳ καὶ τῆς —ὅσο κρατοῦσε τὸ ταξίδι— ἀπραξίας τους, εἶχαν ἀποβάλει μὲ μιὰν ἀκριβῶς εἰπεῖν χορταστικὴ αὐτεκγύμνωση τὸ μεγαλύτερο μέρος, καὶ ἄτμητη, ἄκοπη, ἀδιάσπαστη τοὺς εἶχε μείνει μόνο ἡ —ἐντὸς βουλιμίας ζοφώδους, μέσα σὲ ζόφωση μεστή βουλιμίας— τυφλὴ οἴησή τους. Κάτω, μέσα στὴ μαυρίλα τοῦ κάτεργου, ἐκεῖ κάτω, κουπιὰ τὴν κουπιὰ ἐδούλευε μεγαλόπρεπη, δύσοφη, ζοφώδης, ὑπάνθρωπη ἢ κουτουπωμένη κουπόμαζα. Οἱ μὲν κάτω, τοῦ κάτεργου, δὲν τὸν καταλάβαιναν μήτε νοιάζονταν γιὰ δαῦτον, οἱ δὲ ἐπάνω, τοῦ καταστρώματος, διαδῆλωναν πάσῃ φωνῇ πῶς τὸν τιμοῦσαν, ναί, καὶ μάλιστα δὲν τὸ ἔλεγαν μόνο, μὰ τὸ πιστεύανε κιόλας, ἀλλὰ ὅπως καὶ νὰ 'τανε, εἴτε ἰσχυρίζονταν (ἐκ φευδοκολακίας ὀρμώμενοι) ὅτι ἀγαποῦν τὰ ἔργα του, εἴτε τοῦ (ὄχι λιγότερο φέματα) ἐκδῆλωναν τὸ σεβασμὸ τους, ἐπειδὴ τύχαινε νὰ 'ναι φίλος τοῦ Καίσαρα, αὐτός, ὁ Πόπλιος Βιργίλιος Μάρων, δὲν μετεῖχε σὲ τίποτα —μολονότι ἡ μοίρα τὸν εἶχε σπρώξει στὸν κύκλο τους—, δὲν μετεῖχε σὲ τίποτα κοινὸ μαζὶ τους... ἀηδία τοῦ προκαλοῦσαν ὅλοι, κι ἂν δὲν εἶχε τὸ ἀπόγι —γιὰ νὰ προῦπαντήσῃ τὸ ἡλιοδασίλεμα— ἀρχίσει νὰ φουᾷ σέρνοντας μακριὰ τὴ μπόχα, μακριὰ τὴν ἀποφορὰ ἀπ' τὴν κουβέρτα καὶ τὰ μαγειρεῖα, θὰ τὸν ἔπιανε σίγουρα καὶ πάλι ναυτία. Ἀφοῦ βεβαίωθηκε πῶς τὸ μπαούλο μὲ τὸ χειρόγραφο τῆς Αἰνείαδας βρισκόταν ἄδικτο ἐκειδὰ δίπλα του, κρατώντας τὰ μάτια μισόκλειστα, πού κοιτάγαν τὸ ἀστέρι τῆς μέρας νὰ βουλιάζει στὴ δύση, τράβηξ' ἐπάνω τὸ μανδύα του καὶ σκεπάστηκε ὥς τὸ σαγῶνι· ἐκρύωνε.

Ποῦ καὶ ποῦ κάτι τὸν κέντριζε, κάτι τὸν τσίγκλαε νὰ γυρίσει νὰ ἰδεῖ τὸ ἀνθρωπολόι ποὺ σουσουρίζ' ἐκεῖ πίσω, κόντευε νὰ σκάσει ἀπ' τὴν περιέργεια νὰ δεῖ τί ἄλλο πάλι εἶχαν οἱ ἄλλοι βάλει κατὰ νοῦν νὰ κάνουν· μόνο ποὺ δὲν ἐγύρισε... καὶ καλύτερα ποὺ δὲ γύρισε... Σιγὰ-σιγὰ τὸ ἔβλεπε καὶ μάλιστα ὀλοκάδα: τέτοιες μεταστροφές καὶ τὰ παρόμοια πισωγυρίσματα ἀναγκαστικῶς ἀπαγορεύονταν.

Ἔτσι κάθησε ξαπλωμένος, ἥρεμος. Τὸ πρῶτο λυκόφως ἐχύθηκε διαυγές στὸν οὐρανό, χύθηκε τρυφερό-τρυφερό στὸν κόσμο, πάνω ποὺ μπαίνουν στὴ μικρή, στενὴ σάμπως ποτάμι εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Βρινδησίου· ἡ φύχρα εἶχε πέσει πιὸ γενναία τώρα, ἀλλ' ὁ καιρὸς ἦτανε πιὸ μαζεμένος, πιὸ ἥπιος, τὰ χνῶτα τοῦ ἀλατιοῦ χωνεύονταν καλὰ μέσα στὸν βαρύτερό τους στεριανὸ ἀγέρα, στὸ δὲ κανάλι τῆς στεριάς, ἔμπαιναν... κόβοντας τὸ ἵνα κατόπιν τοῦ ἄλλου ταχύτητα... ἔμπαιναν τὰ πλοῖα. Σιδερόγκριζο γίνηκε τωραδὰ καὶ μολυβόχρωμο ἐκειδὰ τὸ ποσειδωνιακὸ στοιχεῖο, κὰν κυματάκι κούτσικο δέν —πιὰ— τὸ ἐβοστρύχωνε. Δεξιὰ-ζερεὰ τοῦ καναλιοῦ, στίς ἑπαλξες τῶν καστελιῶν, εἶχαν παραταχθεῖ ἀγῆματα τιμητικὰ γιὰ νὰ ὑποδεχθοῦν τὸν Καίσαρα, ἴσως ὅμως καὶ γιὰ νὰ τοῦ ἀπευθύνουν τὸν πρῶτο, τὸν ὀλόπρωτο χαιρετισμὸ γιὰ τὰ γενέθλιά του, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ὁποίων ἐπέστρεφε ὁ Ὀκταβιανὸς Αὐγουστος οἴκαδε· σὲ δύο μέρες, ναί, ναί, μεθαύριο κιόλας, θὰ ἐλάμβανε στὴ Ρώμῃ χώρα ὁ ἐπίσημος ἐορτασμὸς: ὁ Ὀκταβιανὸς θὰ γινόταν σαραντατριῶν ἐτῶν. Ρεκατόβραχνα φτάναν πετώντας ὥς ἐκεῖ τὰ ζήτω καὶ τὰ ἄβε τῶν παρατεταγμένων στίς ἀκτές, οἱ σημαιοφόροι στὸ δεξιὸ καὶ στὸ ἀριστερὸ κέρας τῶν διμοιριῶν, γυμνασμένοι ἐπίπωνα στίς ἀσκήσεις ἀκριβείας, σήκωναν φηλὰ τὰ κόκκινα βέξιλα γιὰ νὰ τὰ ὑποστείλουν κατόπιν —τὰ κοντάρια λοξὰ ὡς πρὸς τὸ ἔδαφος— ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορα... αὐτὸ ποὺ συνέβαινε, μὲ δυὸ λόγια, ἐδῶ, ἦταν ἡ κατὰ τὸν στρατιωτικὸ κανονισμὸ πεζή, πεζότατη ἀπότιση χαιρετισμοῦ, ἐκδήλωση πιστῆ στὸν κανονιστικὸ τῆς χαρακτῆρα καὶ τῆ σολδατικῆ τραχύτη-

τα, καὶ παραταῦτα ἐκδήλωσεν —ν' ἀπορεῖς— γαλήνια, ἐκδήλωσεν —καὶ νὰ θαυμάζεις— δειλινή, γαληνή, ἡμερωμένη ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ τὴν ὀνοματίσει, θὰ μπορούσε νὰ τήνε πεῖ *ὄνειρόπλεχτη*, τόσο μικρὲς ἦταν οἱ ἰαχὲς ποὺ ξεπεταροῦδισαν μὲς στὸ μεγαλεῖο τοῦ φεγγεροῦ ἡλιογέρματος, τόσο στερνοπωριάτικο ἦταν τὸ κόκκινο ποὺ μαράζωσε —σκιασμένο καὶ ἀπὸ τὸ γκριζόπυρο τῶρα στερέωμα— στὰ λάβαρα. Μεγαλύτερο ἀπ' τὴ γῆ τὸ φῶς, μεγαλύτερη ἀπ' τὸν ἄνθρωπο ἢ γῆ, τὸν δὲ ἄνθρωπο ἢ ἴδια του ἢ ἀνθρώπινη ὑπόστασις δὲν τὸν ὠφελεῖ, ἂν δὲν μπορεῖ —τότε δηλαδὴ δέν!— ν' ἀνασάνει τὸν ἀέρα τῆς παλιννόστησης, καθὼς ἐπιστρέφει στὴν πάτρια γῆ, καθὼς ἐπιστρέφει χθόνιος στὸ φῶς, καθὼς δεξιώνεται στὴ γῆ χθόνιος τὸ φῶς, ἀφοῦ πρῶτα τὸν ἐδεξιώθηκε αὐτὸν μέσ' ἀπ' τὴ γῆ τὸ φῶς — μέσ' ἀπ' τὴ γῆ ποὺ γίνεται φῶς. Καμιὰν ἄλλη στιγμή δὲν εἶν' ἡ γῆς τόσο κοντά, τόσο ἐγκάρδια στὸ φῶς καὶ τὸ φῶς τόσο πιστό, τόσο νιόσκαστο στὴ γῆς, ὅσο τὴν ὥρα ποὺ μουντοπέφτει πρωτοσκοτί καὶ στὰ δυὸ σταλίκια, καὶ στὰ δύο σύνορα τῆς νύχτας, ποὺ λαγοκοιμόταν ἀκόμα στὰ βάθη τῶν ὑδάτων, ἀλλὰ ποὺ μὲ κυματάκια ἀπόκουφα ἄρχισε νὰ ραντίζει πρὸς τὰ ἐπάνω, νὰ μπουχίζει ὁλόκληρο τὸν καθρέφτη τῆς θάλασσας, νὰ μὴν ξεκρίνεις τῶρα ποιό τὸ πάνω καὶ ποιό τὸ κάτω, κι ἔτσι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἀναδυθῆκαν βελουδόβουβα τὰ κύματα μέσ' ἀπὸ τὰ κατακόμπια τῆς νύχτας, τὰ κύματα ἀναδύθηκαν τῆς δεύτερης ἀπεραντοσύνης, τῆς —ποὺ γόνιμη ἀπλωνότανε, ἐριγόνιμη καὶ καρπερή— ὑπεραπεραντοσύνης, καὶ σιγὰ-σιγὰ, σιγανὰ-σιγανὰ ἔπιασαν κι ἔστρωσαν πάνω στὴν ἀπόφευγη ἀχτιδοσυρμὴ αὔρες γαλήνης. Τὸ φῶς δὲν ἐρχότανε τώρα πιά 'πὸ φηλά, τώρα πιά κρεμότανε ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ φῶς καί, κρεμώμενο ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ φῶς, αὐτὸ μὲν συνέχιζε νὰ λάμπει, πλὴν τίποτα πιά δὲν ἐφώτιζε, ἔτσι ποὺ καὶ τὸ τοπίο, πάνω ἀπὸ τ' ὅποιο κρεμόταν τὸ φῶς, φαινόταν περιμαζεμένο σ' ἓνα δικό του ἀλλόκοτο φῶς. Τριγλίσματα τριζονιῶν χιλιάδες καὶ τριλίσματα τριτσονιῶν μυριάδες, κι ὥστόσο ὅλα τους καθάλα σ' ἓναν καὶ

μόνο φθόγγο, διαπεραστικά μὰ ὥστόσο ἓνα κι ἓνα τους γὰ νὰ γλαρώσεις, ἀφοῦ οὔτε φουσαρμόνιαζαν οὔτε σουρντινιαζαν... τρίλιες γρύλων καὶ τ' ἀντιβούισμά τους γιόμισαν τήν —πού πήγαινε νὰ δειλινέφει— χώρα· ἄπειρα πείρατα. Κάτω ἀπ' τὰ κάστρα, ὅλο κάτω ὥσμε τὰ βράχια τῆς ὄχθης φευτοσκεπάζονταν οἱ βουνοπλαγιές μὲ χορταράκι ἀραιό, ἀλλ' ἔστω κι ἔτσι, ἀνάρια-ἀνάρια φυτρωμένο, ὅπως ἦταν, ἦταν εἰρήνη κι ἦταν γαλήνη νυχτερινή, ἦταν ἔρριζο ἔρεθος κι ἦταν μαυριλιασμένο σκοτάδι εἰς τὸν δροσώδη κόλπον τῆς γῆς ἀπλωμένο κάτω ἀπ' τὸ φῶς πού τώρα ἀναχωροῦσε. Ἡ σύνθεση ἐτούτη, ὕστερα, ἀπόχτησε ἰστό, πλουμίστηκε μὲ φυτὰ, γέμισαν καλὰ τὰ χρώματά της, βαθύνανε, καί, πρὶν καλὰ-καλὰ τὸ καταλάβεις, ξεφύτρωσαν καὶ θάμνοι, ἐνῶ στοὺς τρούλους τῶν λόφων, ἐκεῖ πάνω ἀνάμεσα στὰ λιθομάντρια τῶν πρατάρηδων, ἐφάνηκαν τὰ πρῶτα λιόδεντρα, γκρίζα κι αὐτὰ ὅπως ἡ σὰν ἀνάσα ἀχνή, ἡ ἀλισάχνη ἡ μουχρή τοῦ δειλινοῦ πού ἐπύκνωνε συνέχεια. Ἀδάμαστος ὁ πόθος, ἄχ, ν' ἀπλώσεις τὸ χέρι κατακεῖ, σὲ κείνο τὸ τόσο, τὸ τόσο πολὺ ἀπόμακρο σύγιο, νὰ χώσεις τὸ χέρι σου μὲς στὸ σκοτάδι τῆς φυτιᾶς, νὰ νιώσεις ἀνάμεσα στὰ δάχτυλα τὰ γεννημένα ἀπὸ τὴ γῆ φυλλώματα, νὰ τὰ —γιὰ πάντα— κρατήσεις σφιχτὰ καὶ νὰ μὴν —ποτέ— τ' ἀφήσεις: ὁ πόθος σπαρταροῦσε στὰ χέρια, ἐσπαρταροῦσε του ὁ πόθος στὰ δάχτυλα ἀπὸ λαχτάρ' ἀχαλίνωτη γιὰ τὸ πράσινο ἐκεῖ φυλλομάνι, γιὰ τὰ βεργολύγερα φυλλόδεντρα, γιὰ τὶς στρατοστρισανάπαλες φράντζες τῶν προφυλλιών, γιὰ τὴν τραχιά, τὴν ἀκμαία σάρκα τῶν φύλλων, ἔνιωθε τὰ βλαστήματα μὲ λαχτάρα, τὰ νοσταλγοῦσε, ὅταν ἔκλεινε τὰ μάτια, καὶ ἦταν κάτι ἀκριβῶς σὰν αἰσθησιακὴ πόδηση, πόδηση αἰσθησιακὰ ἀπλή καὶ ἀρπαχτικὴ ὡσὰν τὴν ἀντρίκια, τραχυ-οργοτόμου-κόκαλη γροδιά του, πόδηση αἰσθησιακὰ ποδολυμένη καὶ ὑπερευαἰσθητὴ ὡσὰν τὴ λεπτοφυὴ καὶ φιλοδέσμια, τὴ σχεδὸν γυναικίσια, τὴ γλυκόκαρδη νευράδα αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τραχιοῦ χεριοῦ· ὦ χόρτο, ὦ φύλλα ἐσεῖς, ὦ λουστρόφλουδο καὶ ὦ σκληρόφλουδο πράσινο, ὦ φουσκοδεντριά ὀλοζώντανη κι

ὦ σύγκλαδῃ, ἐντός σου πολύκλαδῃ σκοτεινιά τοῦ χώματος
 ποὺ ἐγένηκες κορμί!, ὦ χέρι, χέρι ποὺ αἰστάνεσαι, ψηλαφεῖς,
 θωπεύεις κι ἀγκαλιάζεις, ὦ δάχτυλα κι ἀκροδάχτυλα, τραχιὰ
 καὶ μαλακὰ καὶ ἀφράτα, ὦ ζωντανό, ὦ καταζώντανο δέρ-
 μα, ὦ ἀκριανότερο, ὦ ἐξώτερο ἔξω τῶν σκοταδιῶν τῆς φυ-
 χῆς ποὺ ὀρθανοίχτηκες μέσα στὰ σηκωμένα ἐπάνω, στὰ
 σηκωμένα ψηλά, στὰ σηκωμένα χέρια! Αὐτὴ τὴν ἀλλό-
 κοτῃ, τὴ σχεδὸν ἡφαιστειώδῃ δόνηση ἀνέκαθεν τὴν ἐνιωθε
 στὰ χέρια του, ποτὲ δὲν τὸν ἐγκατέλειψε ἡ ἰδέα ὅτι τὰ χέ-
 ρια του ζοῦσαν τὴ δική τους ἀλλόκοτῃ ζωῇ, ἰδέα πάντως
 πού —μιά— τῆς εἶχε —κι ἔξω— ἀπαγορευθεῖ νὰ δρασκελί-
 σει τὸ κατώφλι τῆς γνώσης, λὲς καὶ μέσα ἐκεῖ στὴ γνώση
 παραμόνευε κανὰς ἄραχλος κίνδυνος, καὶ ὅταν τώρα, ὅπως
 τὸ συνήθιζε ἄλλωστε, γύρισε τὸ λεπτοδουλεμένο καὶ μιὰν
 ἰδέα πὲς —λόγῳ τῆς λεπτοδουλειᾶς— γυναικεῖο σφραγιδό-
 λιθο, ποὺ φόραγε στὸ δεξιὸ τοῦ χέρι, φάνηκε σὰν νὰ (ἔτσι,
 μὲ τὸ γύρισμα ἀπλῶς τοῦ δαχτυλιδιοῦ) ξόρκιζε τὸν σκοτει-
 νὸ ἐκεῖνον κίνδυνο, σὰν νὰ (ἔτσι, μὲ τὸ γύρισμα τοῦ δαχτυ-
 λιδιοῦ) μέρευε τὸν πόθο τῶν χειρῶν του, σὰν νὰ (ἔτσι, μὲ τὸ
 γύρισμα τοῦ δαχτυλιδιοῦ) ἔκαμε τὰ χέρια νὰ πειθαρχή-
 σουν ἀπὸ μόνα τους, λιγοστεύοντάς τους τὸ φόβο, τὸν ποθο-
 πλεγμένο φόβο τῶν γεωργικῶν τοῦ χειρῶν, ποὺ δὲν ἐπρόκειτο
 νὰ ξαναπιάσουνε ποτὲ πιά τ' ἀλέτρι καὶ τὸ σακούλι μὲ τὸ
 σπόρο, ἀπ' ὅπου εἶχανε μάθει νὰ πιάσουν, νὰ συλλαμβάνουν
 τὸ ἀσύλληπτο, τὸν προοιωνιζόμενο φόβο τῶν χειρῶν, στῶν
 ὁποίων τὴ θέληση νὰ δώσουνε σὲ πράγματα μορφὴ, δὲν εἶ-
 χε —ἔστοντας ὁ ποιητὴς μακριὰ πιά ἀπὸ τὴ γῆ του—, δὲν
 εἶχε μείνει παρὰ μόνο ἡ δική τους ἀλλόκοτῃ ζωῇ μὲς στὸ
 ἀσύλληπτο σύμπαν, ζωῇ ποὺ ἀπειλοῦνταν καὶ ἀπειλοῦσε
 κι αὐτὴ ἄλλες ζωές, ζωῇ πού 'χε μπεῖ τόσο βαθιὰ μέσα
 στὸ Τίποτα καὶ ποὺ τὴν εἶχανε μαγκώσει τόσο σφιχτὰ οἱ
 κίνδυνοι καὶ τὰ περίκολα, ὥστε τὸ προμάντεμα τοῦ φόβου,
 ἔχοντας σάμπως ἀρδεῖ ὑπεράνω τοῦ ἑαυτοῦ του, μεταμορ-
 φώθηκε, ἔγινε παντοδύναμη προσπάθεια, προσπάθεια νὰ
 κρατηθεῖ γερὰ ἡ ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπινου βίου, νὰ φυλα-

χτεί καλὰ ἡ ἐνότηता τοῦ ἀνθρώπινου πόθου, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ προληφθεῖ κατόπιν ἡ διάσπαση τῆς ἐνότητάς αὐτῆς σὲ μιὰ —μέσα στὸν πόθο— ταπεινὴ πολυπτυχία γεμάτη μικροὺς-μικροὺς πόθους... διότι ὁ πόθος τῶν χειρῶν δὲ φτάνει, ὅπως δὲ φτάνει κι ὁ πόθος τοῦ ματιοῦ κι ὁ πόθος τοῦ ἀφτιοῦ, διότι ἐπαρκὴς εἶναι μονάχα ὁ πόθος τῆς καρδιάς καὶ τῆς σκέψης, ὅταν εἶναι μαζί, ὅταν εἶναι ἓνα, ἡ ποδεινὴ ὁλότητα τοῦ ἄπειρου μέσα κι ἔξω, ποὺ θωρεῖ, γροικᾷ, ψυχανεμίζεται, ἀνασαίνει τὴν ἐνότηता τῆς διπλῆς εἰσκαί-εκπνοῆς... διότι μόνο ἡ ἐνότηता ἔχει τὴ χάρη νὰ ξεπερνᾷ τὴν ἀνέλπιδη, νὰ λαγαρίζει τὴ βουρκόδολη τυφλότηता τῆς ὁποίας ἀπότρομης ἀπομόνωσης, μόνο μέσα στὴν ἐνότηता συντελεῖται ἡ διπλὴ ἀνάσπαση ἀπ' τὶς γνωστικὲς ρίζες τοῦ Εἶναι, καὶ τὸ μάντεφε ὁ Βιργίλιος αὐτό, ἀπὸ παλιὰ τό 'χε μαντέφει ὁ Βιργίλιος αὐτό, ἀνέκαθεν τό 'λεγε ὁ Βιργίλιος αὐτό —ὦ πόθε ἐκείνου τοῦ ὄντος ποὺ εἶναι πάντα καὶ μόνο ξένος, πάντα καὶ μόνο ξενιζόμενος, ποὺ μόνο ξενιζόμενος νὰ εἶναι μπορεῖ, ὦ πόθε τοῦ ἀνθρώπου—, ὁ πόθος αὐτὸς ὑπῆρξε ἀνέκαθεν τὸ μαντευτικὸ του γροίκημα, ἡ μαντευτικὴ του ἀνάσπαση, ὁ μαντευτικὸς του στοχασμὸς, πόθος συγροίκητος, ξανασασμένος, παλινστόχαστος μέσα στὴν ὅλη φωτοπλημμύρα τοῦ σύμπαντος, μέσα στὴν ἀτερμάτιστη γνώση μας γιὰ τὸ σύμπαν, μέσα στὴν οὐδέποτε τελειούμενη προσέγγιση τῆς ἀπειρότητας τοῦ σύμπαντος... εἶναι δὲ μάλιστα τόσο ἀνέφικτο τὸ ν' ἀκροδαχτυλίσῃς ἀκόμα καὶ τὰ ξαφρίδια του, ποὺ τό —κι ἄς λαχταρᾷ πολὺ, κι ἄς θέλει ὅσο— χέρι δὲν τολμάει ποτὲ νὰ τὸν ἀγγίξει. Προσέγγιση ἦταν, ὥστόσο, καὶ προσέγγιση ἔμεινε, καὶ —ἀνασαίνοντας, προσδοκῶντας— ἀφούγκρασμα ἔμειν' ὁ στοχασμὸς του, καὶ ἀφουγκραζόμενος μέσα στὴ διπλὴν ἄβυσσο τῶν σφαιρῶν τοῦ Ποσειδῶνα καὶ τοῦ Ἥφαιστου ἐνώνει καὶ τὰ δύο ἐτούτα βασιλεία, ἀφοῦ καὶ τὸ πρῶτο καὶ τὸ ἄλλο τὰ σκεπάζει μαζί ὁ θόλος ὁ οὐράνιος τοῦ Δία. Ἀνοιγμένο τώρα, γλιστερό τώρα ἦτανε τὸ λυκόφως, γλιστερό ἐπίσης ἦταν κι ὅ,τι ὑπῆρχε ἀναπνευστό, τόσο γλιστερό ὅσο καὶ τὸ ρεῦμα ποὺ

ἐμβόλιζαν οἱ τροπίδες, ἀσκοθαλασσόλουτρο τοῦ ἔνδον καὶ τοῦ ἔξω, ἀσκοθαλασσόλουτρο τῆς ψυχῆς, καὶ ὅ,τι ἀναπνευστό —ρέοντας ἀπ' τὸ ἐνθάδε στὸ ἐπέκεινα, καὶ ἀπ' τὸ ἐπέκεινα στὸ ἐνθάδε παλιρρέοντας— ἀποκάλυψε τὴν πύλη τῆς γνώσης, τὴν ἴδια ὅμως τὴ γνώση ποτέ, μὰ μιά —ἦδη ἐκεῖθεν— προαίσθησι, μιά πρόγευση καλύπτερα τῆς γνώσης, μιά πρόγευση τῆς εἰσόδου, μιά πρόγευση τοῦ δρόμου καὶ τῆς πορείας, πρόγευση ἄγλυκη ταξιδιῷ ἀχνοσκότεινου. Μπροστά, στὸ καμποῦνι τῆς πλώρης, ἓνας σκλάβος μουσικὸς ἐτραγουδοῦσε· τὸ ἀγόρι τό 'χε κατὰ πάσα πιθανότητα φωνάξει —μέ τὴν αἴσθησι τῆς ἐπιστροφῆς στὴν πατρίδα— ἢ συντροφιά, ποὺ ἦταν μαζεμένη ἐκεῖ καὶ ποὺ ἡ σιγαλιά τοῦ βραδιοῦ στουπόπιε τὸ μπούγιο της· μετὰ τὸ σύντομο (γιά τὸ κούρδισμα τῆς λύρας) διάλειμμα, ποὺ βιάστηκε νὰ τὸ ἀκολουθήσει μιά σύντομη, στὴν τρίχα ὑπολογισμένη προσμονή, ἀκούστηκε —τὸ πῆρε ὁ ἀγέρας καὶ τὸ ἐφύσηξ' ἀλάργα— τὸ ἀνώνυμο τραγούδι τοῦ ἀνώνυμου σκλάβου, ἄσμα ἀγανόλαμπρο, ἄσμα ποὺ τρεμανάσαινε σὰν τὰ χρώματα ἱριδας σὲ νυχτερινὸ οὐρανὸ, ἀγανόλαμπρο, ἀπαλόκρουστο τὸ παίξιμο —ὥσάν δόντι ἐλέφαντα τρυφερό— τοῦ ἐγχόρδου, ἔργο ἀνθρώπου τὸ ἄσμα κι ἔργο ἀνθρώπου ἡ κρούση τοῦ ὀργάνου, ἀλλὰ ταυτόχρονα φωνὴ καὶ χορδὲς πάνω καὶ πέρα ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη καταγωγὴ τους, ἔξω κι ἐλεύθερες ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, ἔξω κι ἐλεύθερες ἀπ' τοὺς πόνους, μουσικὴ τῶν σφαιρῶν ποὺ μελωδοῦσε καὶ ὀρχεῖτο ἡ ἴδια. Σκοτείνιασε κι ἄλλο, τὰ πρόσωπα τώρα δὲν διακρίνονταν πολὺ καθαρά, οἱ ὄχθες ξεθώριασαν, τὸ πλοῖο δὲν μπορούσες νὰ τὸ δεῖς ξεκάθαρα πιά, μόνο ἡ φωνὴ ἔμενε καθαρή, ποὺ ξεκαθάριζε ὅλο καὶ πιὸ πολὺ καὶ ποὺ κυριαρχοῦσε σάμπως νὰ 'θελε αὐτὴ νὰ ὀδηγήσει τὸ σκάφος, αὐτὴ νὰ δώσει τὸ τέμπο στὰ κουπιά — ξεχασμένη ἡ κοιτίδα τῆς φωνῆς, κι ὥστόσο ἦταν ἡ ὀδηγήτρια φωνὴ ἐνὸς νεαροῦ σκλάβου· τὸ τραγούδι ἔδειχνε τὴν πορεία, ἦταν γαλήνιο ἐντὸς του, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς κι ἔδειχνε τὴν πορεία, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς κι ἦταν ὁλάνοιχτο στὴν αἰωνιότητα, γιατί μόνο

ὅ,τι εἶναι γαλήνιο μπορεῖ νὰ δείξει τὸ δρόμο, μόνο ὅ,τι εἶναι μοναδικό, μοναδικὸ πού τὸ ἄρπαξες, ἦ καὶ ὄχι, μοναδικὸ πού βγήκε ἔξω ἀπ' τὸν ποταμὸ τῶν πραγμάτων καὶ σώθηκε, μόνο αὐτὸ μένει ἀνοιχτὸ στὴν ἀπειροσύνη, μόνο ὅ,τι κρατᾷ γερά — ἄχ, εἶχε ἀλήθεια ποτὲ καταφέρει νὰ πετύχει αὐτὴ τὴν ἀληθινὴ λαβὴ πού σοῦ δείχνει τὴν πορεία—, μόνο ὅ,τι κρατᾷ γερά, κι ἂς εἶν' καὶ μιὰ καὶ μόνη καὶ μοναδικὴ στιγμή ἀπὸ τὴ θάλασσα τῶν ἑκατομμυριετιῶν, μόνο ὅ,τι κρατᾷ γερά διαρκεῖ καὶ γίνεται ἄχρονο, γίνεται ἄσμα πού σοῦ δείχνει τὸ δρόμο, γίνετ' ὁδηγός· ἄχ, ναί, μιὰ καὶ μοναδικὴ στιγμή τοῦ βίου, πού ἀπλώθηκε κι ἔγινε πᾶν, πού ἐκτάθηκε κι ἔγινε κύκλος τῆς γνώσης τοῦ παντός, πού ἐκτάθηκε κι ἀπλώθηκε κι ἄνοιξε ὅλη, ὀλάκερη στὴν ἀπεραντοσύνη· φηλὰ πάνω ἀπὸ τ' ἀστραφτερὸ τραγούδι, φηλὰ πάνω ἀπ' τὸ σπλιθερὸ λυκόφως ἀνάσαιν' ὁ οὐρανός, τοῦ ὁποίου εἶχε ἐπαναληφθεῖ γι' ἄλλη μιὰ φορὰ ἀπαράλλαχτη ἢ ἐδῶ καὶ χιλιάδες αἰῶνες ξεθολόμπρουσκη χινοπωριάτικη γλυκάδα, πού θὰ ἐπαναλαμβανόταν γι' ἄλλες τόσες χιλιάδες αἰῶνες ἐπίσης ὅμοια κι ἀπαράλλαχτη... οὐρανός ἓνας καὶ μοναδικός, ὥστόσο, στὴν ἐδῶ καὶ τώρα φανέρωσή του — τὴ φωτεινότερη μεταξαχτίδα τοῦ θόλου τοῦ τὴν ἐσκέπασε μὲ τὰ χνῶτα τῆς ἢ σιγαλιὰ τῆς νυχτός πού ἐκατηφόριζε σιγὰ-σιγὰ, σιγὰ-σιγὰ στὸν κόσμο.

Τὸ τραγούδι τοὺς ὀδήγαγε, ὄχι ὅμως γιὰ πάρα πολὺ· ἡ διαδρομὴ ἀνάμεσα στοὺς δύο ὄχτους τοῦ καναλιοῦ κόντευε νὰ τελειώσει καὶ τὸ τραγούδι ἔσθισε μὲς στὴ γενικὴ ἀεικινησίᾳ πού παρετρεῖτο στὸ κατὰστρωμα ἀπ' τὴ στιγμή πού ἄνοιξε ὁ μέσα — μὲ τὸν μολυβένιο του καθρέφτη ν' ἀστράφτει κιόλας μαῦρος-μαῦρος— ὅρμος τοῦ λιμανιοῦ, καὶ φάνηκε ἡ ἡμικυκλικὰ γύρω ἀπὸ τὸ μῶλο χτισμένη πόλη νὰ μαρμαίρει μὲ τὰ — ὅμοια ἀστέρια τ' οὐρανοῦ— χίλια τῆς φῶτα μὲς στὴν ἀποβραδινὴ ἀχλύ. Ξαφνικὰ ζέστανε ὁ καιρός. Ὁ στολίσκος σταμάτησε γιὰ ν' ἀφήσει νὰ περάσει πρῶτο τὸ πλοῖο τοῦ Καίσαρα, καὶ τώρα — τὸ συμβάν ἐπίσης αὐτὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἀμεταβλητότητα τὴν τρυφερὴ

τοῦ φθινοπωρινοῦ οὐρανοῦ θά ἔπρεπε νά ἔχει διασωθεῖ ὡς κάτι τὸ ἀπειρώς, ὡς κάτι τὸ ἐξαιρετικὰ μοναδικό—, καὶ τώρα ἄρχισε ἓνα προσεχτικὸ μανουβράρισμα γιὰ νὰ βρεθεῖ μὲ σιγουριά ὁ δρόμος ἀνάμεσ' ἀπ' τὶς βάρκες, τὰ τραμπάκουλα, τὶς γαῖτοποῦλες, τὶς ταρτάνες καὶ τὰ τσερνίκια, ποὺ ἦσαν ἐκεῖ ἀγκυροβολημένα παντοῦ ὅσο πιὸ μέσα ἔμπαινες, τόσο πιὸ στενὸ γινόταν τὸ πέρασμα, τόσο σὲ πιέζαν ἀπὸ γύρω τὰ κορμιὰ τῶν καραβιῶν, τόσο πυκνότερο γινότανε τὸ μπέρδεμα καταρτιῶν καὶ ξαρτιῶν μὲ πανιὰ στιγμαρισμένα... μέσα στὴν ἀκαμψία τους ὅλα πεθαμένα, ζωντανὰ ὅλα στὴ γαλήνη τους μέσα... ἓνα περιέργα σκοτεινὸ, ἓνα σταυροδεμένο, χιλιομπέρδεφτο ριζομάνι, ποὺ φύτρων' ἀνάποδα μέσ' ἀπὸ τὴν ἀστραφτερή, τὴ λαδοσκότεινη ἐπιφάνεια τῶν νερῶν κι ἀνέβαινε κατὰπάνω, πρὸς τὴν ἀτρέμητη ἐσπερινὴ λαμπρότη τοῦ οὐρανοῦ, ἓνας μαῦρος ἀράχινος ἰστός ἀπὸ ξύλα καὶ κάρναβι, ἰστός ποὺ ὥσάν τὸ φάντασμα ἀντικαθρεφτιζότανε κάτω πάλι στὰ νερά, ἰστός ποὺ (φάντασμα καθῶς) φρικιοῦσε ἐπάνω ψηλὰ ἀπὸ τ' ἀγριοσπιδοβόλημα τῶν πυρσῶν, ποὺ εἶχαν ὑψωθεῖ σ' ὅλα τὰ πλοῖα γιὰ νὰ ποῦν μαζί μὲ κραυγές κι ἐπευφημίες τὸ καλωσόρισε, ἰστός ποὺ διαφεγγόταν ἀπ' τὸ λούσο τῶν φώτων στὸ λιμάνι: σ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ λιμανιοῦ, παράθυρο τὸ παράθυρο, τὰ σπίτια εἶχαν ὅλα φωτιστεῖ, μέχρι καὶ οἱ σοφίτες εἶχανε φωτιστεῖ, φωτισμένες ἦσαν καὶ ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλη οἱ ὀστερίες στὶς κιονοσειρές· κάθετα ἀκριβῶς στὴν τετράγωνη πλατεία εἶχε παραταχθεῖ ἓν' ἄγλημα ἀποτελούμενο ἀπὸ δύο σειρές στρατιωτῶν μὲ δαυλοῦς, ὁ ἓνας δαυλοφόρος πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλον, μὲ τὰ κράνη τους νὰ λάμπουν, προφανῶς εἶχαν παραταχθεῖ ἐκεῖ γιὰ νὰ κρατήσουν τὸ δρόμο ἐλεύθερο ἀπὸ τὸ σημεῖο ἀποβιβάσεως μέχρι τὴν πόλη... μὲ πυρσοὺς φωτισμένα ἦσαν τὰ γραφεῖα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀποθηκὲς τοῦ τελωνείου στοὺς μῶλους, ὅλα τους ἦταν ἓνας τεράστιος χῶρος σπιδοβόλος, ἓνας χῶρος καργαρισμένος μ' ἀνθρώπινα κορμιὰ, μιὰ τεράστια σπιδοβόλα χοάνη ἀναμονῆς, σφοδρῆς καὶ ὀρμητικῆς μαζί, ἓνας χῶρος

γεμάτος φιθύρων θροίσματα γεννημένα από εκατοντάδες χιλιάδες πόδια, που περπάτησαν, γλίστρησαν, σκόνταψαν, έπεσαν στο λιθόστρωτο, μιὰ τεράστια άρένα κοχλάζουσα, γιομάτη μαύρους βόμβους που φούσκωναν και ξεφούσκωναν, γιομάτη άπ' τόν άχό τής άνυπομονησίας, που έντελώς ξαφνικά όμως καταλάγιασε, που έντελώς ξαφνικά κατάκατσε κι έμεινε νά κοιτάει άποσβολωμένος τò πλοίο του Αυτοκράτορα, που μέ —πιά— δώδεκα κουπιά μόνο και μέ γλυκιές-γλυκιές μανοῦβρες πλησίαζε στην άποβάθρα, στο σημείο τò προκαθορισμένο και —μέ εκεί νά τò περιμένουν, στο μέσον τοποθετημένοι του στρατιωτικού άγήματος τών δαυλούχων, οί άρχοντες τής πόλεως— σχεδόν δίχως ν' άκουστει ήχος κανείς, πήγε κι άραξε· τότε φυσικά είχε ρθει και ή στιγμή που —βουβά κλωσσολογώντας την— καρτέραγε τò όρνιο τών μαζών, για νά κρώξει τή θριαμβική του ιαχή, και τότε φυσικά ή ιαχή έξέσπασε, χωρίς διάλειμμα, χωρίς τέλος, ιαχή νικητήρια, συνταραχτική, άχαλίνωτη, φοβερή, μεγαλόπρεπη, δουλοπρεπής, νά προσκυνά και νά λατρεύει στο πρόσωπο του Ένός τήν ίδια τή μάζα, άπ' όπου μέσα ήτανε βγαλμένη.

Αυτές, λοιπόν, ήταν οί μάζες, για τις όποιες ζούσε ο Καΐσαρ, οί μάζες, για τις όποιες είχε ιδρυθεί τò imperium, οί μάζες, για τις όποιες είχε κατακτηθεί ή Γαλατία, γι' αυτές είχε νικηθεί τò βασίλειο τών Πάρθων, γι' αυτές έδω τις μάζες είχε ύποταχθεί ή Γερμανία, αυτές ήταν οί μάζες, για τις όποιες είχε δημιουργηθεί ή μεγάλη ειρήνη και οί όποιες έπρεπε —παρομοίων ειρηνικών έργων χάριν— νά ξαναμποῦν στο κρατικό μαντρί τής δημόσιας τάξης και πειθαρχίας, νά ξανανώσουνε πίστη στους θεούς, νά ξανανώσουν εμπιστοσύνη στη θείκη, αλλά και στην ανθρώπινη ήθικότητα. Αυτές έδω δέ ήταν οί μάζες, χωρίς τις όποιες δέν μπορούσε νά άσκηθεί πολιτική και πάνω στις όποιες έπρεπε νά στηριχθεί κι ο ίδιος ο Αῦγουστος, έφόσον φυσικά επιθυμούσε νά εξακολουθεί νά είναι κυρίαρχος· φυσικά ο Αῦγουστος δέν είχε καμία άλλη επιθυμία άπ' τò νά 'ναι